

УДК 347.65(477):340.137

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.2.17>

«ПРАВО СПАДКОВЕ» У ПРОЄКТІ ОНОВЛЕНОГО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ (КОДЕКСУ ПРАВА ПРИВАТНОГО): ВІДПОВІДЬ НА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Великанова Марина Миколаївна,

orcid.org/0000-0003-1845-6500

доктор юридичних наук, професор,

завідувач відділу приватноправових досліджень

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України,

професор кафедри цивільного права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена комплексному аналізу трансформації спадкового права в умовах оновлення приватноправового регулювання в Україні. У роботі згадується про зміну системного розташування норм про спадкування, які в оновленому Цивільному кодексі України виокремлюються у книгу сьому «Право спадкове». Наводиться огляд новел спадкового права, зокрема, розширення складу спадщини, до якого вперше на рівні закону включено «цифрові речі»: віртуальні активи, облікові записи в цифрових системах, доменні імена та цифровий контент. Особливо зазначається про включення до складу спадщини права на репарації (відшкодування шкоди, завданої державою-агресором), що є критично важливим в умовах сучасних викликів для України, пов'язаних із збройною агресією РФ.

Проводиться аналіз зміни суб'єктного складу спадкових відносин, що зумовлено розвитком біомедицини та репродуктивних технологій. Описується механізм «постмортемного» спадкування, що дозволяє дітям, зачатим протягом шести місяців після смерті спадкодавця за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, виступати спадкоємцями за заповітом. Розглядається правове регулювання окремого заповіту щодо розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом як нового виду розпорядження на випадок смерті.

У публікації проаналізовано структурні зміни у черговості спадкування за законом, зокрема зазначається про збільшення кількості черг до шести та перегляд місця окремих категорій родичів та осіб, що проживали зі спадкодавцем, у чергах спадкування. Висвітлено питання розширення свободи заповіту, що виявляється у праві заповідача призначати опікунів для малолітніх осіб та встановлювати обов'язки щодо догляду за тваринами.

Особливий акцент зроблено на процедурних новелах: зміні підходу до реалізації права на обов'язкову частку для повнолітніх непрацездатних осіб (запровадження заявного принципу), удосконаленні механізму управління спадщиною.

У висновку підкреслюється, що оновлення приватноправового регулювання спадкових відносин спрямоване на розширення приватної автономії особи та дерадянізацію цивільного права. Визначено перспективні напрями подальших дискусій, зокрема щодо правової природи ембріонів у спадковому праві та специфіки успадкування неподільних об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: приватноправові відносини, цивільні відносини, спадкові відносини, рекодифікація, гармонізація з правом ЄС, правочини, суб'єкти приватного права, об'єкти права.

Velykanova Maryna. "Succession Law" in the Draft Updated Civil Code of Ukraine (Code of Private Law): a Response to Modern Challenges

The article provides a comprehensive analysis of the transformation of succession law within the framework of the renewal of private law regulation in Ukraine. The study addresses the shift in the systematic placement of succession norms, which, in the updated Civil Code of Ukraine, are distinguished into Book Seven, "Succession Law." An overview of succession law innovations is provided, specifically the expansion of the inheritance estate, which, for the first time at the legislative level, includes "digital things": virtual assets, accounts in digital systems, domain names, and digital content. Particular attention is paid to the inclusion of the right to reparations (compensation for damage caused by the aggressor state) in the estate, which

is critically important given the contemporary challenges facing Ukraine due to the armed aggression of the Russian Federation.

An analysis is conducted regarding the changes in the subjects of succession relations necessitated by the development of biomedicine and reproductive technologies. The paper describes the mechanism of "post-mortem" succession, which allows children conceived within six months after the decedent's death through assisted reproductive technologies to act as heirs under a will. Furthermore, the legal regulation of a separate testament regarding the disposition of reproductive biological material is considered as a new type of testamentary disposition in the event of death.

The publication analyzes structural changes in the order of intestate succession (succession by law), specifically noting the increase in the number of priority groups (orders) to six and the revision of the standing of certain categories of relatives and persons who cohabited with the decedent. The issue of expanding testamentary freedom is highlighted, manifested in the testator's right to appoint guardians for minors and incapacitated persons, as well as to establish obligations for heirs regarding the care of the testator's animals.

Special emphasis is placed on procedural innovations: the revised approach to the mandatory share for adult disabled heirs (the introduction of the application-based principle) and the improvement of the inheritance management mechanism.

The conclusion emphasizes that the update of the private law regulation of succession relations is aimed at expanding individual private autonomy and the de-sovietization of civil law. Prospective directions for further scientific discussion are identified, particularly regarding the legal nature of embryos in succession law and the specifics of inheriting indivisible objects of intellectual property rights.

Key words: *private law relations, civil law relations, succession relations, recodification, harmonization with EU law, legal transactions, subjects of private law, objects law.*

Як відомо, Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) розроблявся вже після здобуття Україною незалежності та був прийнятий у 2003 році. За думкою робочої групи новий ЦК України мав стати «Конституцією приватного права», а тому охоплював своїм регулюванням всі приватні відносини. Структурно новий ЦК України мав складатися з 8 книг: загальні положення, особисті немайнові права фізичної особи, право власності та інші речові права, право інтелектуальної власності, зобов'язальне право, сімейне право, міжнародне приватне право та спадкове право.

У силу різних причин поряд із підготовкою ЦК України розроблявся Господарський кодекс України (далі – ГК України), який було прийнято одночасно із ЦК України 16 січня 2003 року.

Паралельно від попередньої версії ЦК України від'єднали книгу «Сімейне право», яка стала окремим Сімейним кодексом України, та книгу «Міжнародне приватне право», яка пізніше була прийнята у формі закону.

Утім, незважаючи на значні втрати, ЦК України понад двадцять років належно виконував свою регуляторну місію навіть попри те, що за роки чинності кодексу

в нього були внесені численні зміни, які далеко не завжди поліпшували якість приватно-правового регулювання.

Проте, ускладнення суспільних відносин, євроінтеграційний вектор розвитку України, поява нових об'єктів, все це викликало потребу в оновленні нормативного масиву ЦК України.

Ураховуючи все це, у 2019 році була створена Робоча група щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Цією Робочою групою була підготовлена та оприлюднена Концепція оновлення Цивільного кодексу України [1], яка стала базисом для розробки нових редакцій усіх книг ЦК України.

Разом з тим, ефективне оновлення приватного законодавства унеможливило паралельне існування ГК України, норми якого досить часто вступали в колізію із ЦК України та й загалом цей акт був сконструйований на застарілих підходах до регулювання приватних відносин.

26 лютого 2025 року Президентом України було підписано Закон України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період»

№ 4196-IX (законопроект 6013) [2], який набрав чинності 28 серпня 2025 року. Цим законом скасовано дію ГК України.

З цього моменту активізувалась робота над підготовкою проекту змін до ЦК України, що була завершена спочатку реєстрацією та голосуванням у першому читанні змін до книги першої та книги другої, і, зрештою, реєстрацією 22 січня 2026 року проекту нової редакції Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 [3].

У процесі рекодифікації було модернізовано усі книги ЦК України. Одним із принципових підходів стало розширення меж цивільно-правового регулювання, оновлення всього цивільного законодавства у системній єдності з удосконаленням норм міжнародного приватного права та норм, що регулюють сімейні відносини, реалізації проекту Цивільного кодексу як кодексу приватного права. Запропоновано повернути «в лоно ЦК» як його невід'ємні складові вилучені в 2003 році книги шосту «Сімейне право» і восьму «Міжнародне приватне право» [4, с. 611-612].

За понад двадцять років існування ЦК України його книга шоста «Спадкове право» залишалася відносно стабільною. Безумовно, це свідчить про міцність концептуальних засад, на яких вона була побудована. Однак стрімкий розвиток суспільних відносин, поява новітніх технологій, нові виклики в сфері біомедицини та репродуктивних технологій, а також трансформація спадкових практик зумовили потребу у системному оновленні положень спадкового права.

Загалом, проблематика оновлення приватноправового регулювання останнім часом була у фокусі уваги багатьох науковців, зокрема А. Б. Гриняка, А. С. Довгерта, В. Я. Калакури, І. Р. Калаура, О. О. Кота, О. В. Кохановської, Н. С. Кузнецової, О. Є. Кухарева, Р. А. Майданика, С. О. Погрібного, Р. О. Стефанчука, І. Є. Якубівського та інших вчених. Проте, враховуючи системну модернізацію ЦК України, новели книги «Спадкове право» потребують додаткового доктринального аналізу.

З огляду на зазначене, метою цієї публікації є огляд новел книги «Спад-

кове право» у системному зв'язку з оновленням регулювання усіх приватних відносин.

Варто наголосити, що модернізація нормативного масиву ЦК України зумовлена сучасними тенденціями розвитку приватного права, враховує євроінтеграційні прагнення України та спрямована у тому числі на відрядянення (дєрадянїзацію) концептуальних засад цивільного законодавства.

Так, обраний Україною курс на гармонізацію свого законодавства із правом Європейського Союзу спонукає до імплементації найкращих європейських практик, забезпечення відповідності українського спадкового права принципам справедливості, захисту законних прав спадкоємців та іншим цінностям, визнаним у ЄС. Хоча сфера спадкового права частково регулюється міжнародно-приватними договорами (наприклад, Регламент ЄС 650/2012 про юрисдикцію, застосовне право, визнання та виконання рішень у справах спадкування [5]), все ж існують європейські зразки і рекомендації щодо сучасних підходів до спадкування, особливо у сфері репродуктивних прав та спадкування цифрових активів.

Оновлення книги «Спадкове право» ЦК України обумовлене сукупністю факторів: необхідністю модернізації засадничих інститутів спадкового права з урахуванням розвитку сучасних технологій та європейських трендів; викликами цифрової епохи та репродуктивної медицини; запитом громадськості на підвищення справедливості та прогнозованості спадкового регулювання.

Як вже неодноразово було наголошено, ЦК України здобув системного оновлення, що одразу спостерігається у преамбулі (яка відсутня у чинній редакції кодексу) і першій статті, де закріплюється презумпція приватності відносин, що потрапляють у сферу регулювання ЦК України. Власне, відповідно до частини 2 статті 1 нової редакції кодексу відносини визнаються приватними, якщо їхній публічний характер не визначений законом або не впливає із суті відносин.

Особливий акцент на тому, що ЦК України врегульовує всі приватні відносини зроблений як у самій оновленій

назві кодексу (Цивільний кодекс України (кодекс права приватного)), так і у преамбулі до кодексу, де зазначається, що система засад і правил, встановлених цим Кодексом, становить основу приватного права, що його застосовують в Україні.

Враховуючи, що до ЦК України повертаються книги «Сімейне право» та «Міжнародне приватне право», а також кодекс доповнюється ще однією книгою «Публічність приватних прав», його структура дещо змінюється. Тому книга «Спадкове право» тепер розміщується після книги «Право сімейне» і буде сьомою за переліком. Модернізується і назва книги сьомої – «Право спадкове».

Ключовими новелами книги сьомої «Право спадкове» є такі.

Розвиток постмортемної репродукції та закріплення у статті 305 проекту книги другої «Право особисте» права на здійснення репродуктивної функції зумовили *розширення кола спадкоємців* через введення до нього дітей, зачатих після смерті спадкодавця із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Зокрема передбачається, що спадкоємцями за заповітом можуть бути фізичні особи, зачаті протягом шести місяців з часу відкриття спадщини в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій з репродуктивного біологічного матеріалу заповідача і народжені живими після відкриття спадщини.

Як видно, у новій статті 1714 ЦК України діти, зачаті після смерті спадкодавця із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, можуть бути спадкоємцями у разі: (1) якщо вони були зачаті протягом шести місяців з часу відкриття спадщини в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій (2) з репродуктивного біологічного матеріалу заповідача і (3) народжені живими після відкриття спадщини. При цьому акцентується, що такі діти можуть бути спадкоємцями виключно за заповітом.

Збільшується і кількість черг спадкування за законом, а також оновлюється перелік спадкоємців у окремих чергах. Так, передбачається шість черг спадкування. Перша черга залишається без змін: спадкоємцями цієї черги є діти спад-

кодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки. У другу чергу право на спадкування за законом мають онуки спадкодавця, батьки яких є живими на час відкриття спадщини. Третю чергу спадкоємців за законом складають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері, а також жінка або чоловік, які проживали зі спадкодавцем у фактичному сімейному союзі. Рідні дядько та тітка спадкодавця перейшли до четвертої черги спадкоємців за законом. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менше п'яти років до часу відкриття спадщини, крім фактичного сімейного союзу. І, нарешті, шосту чергу спадкування за законом складають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Удосконалюються положення про спадкування за заповітом: розширюється свобода заповіту через надання заповідачу права визначити в заповіті особу опікуна (піклувальника) для своєї малолітньої, недієздатної (неповнолітньої, обмеженої у цивільній дієздатності) дитини, батька, матері у разі визнання їх недієздатними або обмеження їх цивільної дієздатності, а також встановлення обов'язку спадкоємця щодо утримання та догляду за належною (належними) заповідачеві твариною (тваринами).

Окремо врегульовується право заповідача на розпорядження своїм репродуктивним біологічним матеріалом. Заповідач наділяється правом визначити долю власного репродуктивного матеріалу, що фактично створює новий вид розпорядження на випадок смерті. Втім, таке право заповідача має певні обмеження. По-перше, розпорядитися своїм репродуктивним біологічним матеріалом, що зберігається відповідно до законодавства, особа може тільки в окремому заповіті. Такий заповіт не може бути секретним та посвідчується лише нотаріусом. Заповіт про розпорядження репродуктивним

біологічним матеріалом підлягає реєстрації у Спадковому реєстрі в порядку, затвердженому Кабінетом Міністрів України, з відміткою про вид заповіту. Скасування заповіту про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом проводиться шляхом складання нового заповіту про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом. Заповіт про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом не може бути скасовано заповітом про інші розпорядження. Інформація про складання заповіту про розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом, його скасування підлягає передачі заповідачем до закладу, який забезпечує зберігання такого матеріалу, у строк та в порядку, визначеному чинним законодавством.

По-друге, чітко окреслюється коло можливих спадкоємців за цим заповітом. Ними можуть бути: (1) якщо заповідач перебуває у шлюбі – той з подружжя, який його пережив; (2) якщо заповідач не перебуває у шлюбі – право на використання його репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замірного материнства, може бути надано особі іншої статі, яка проживала з ним однією сім'єю, але не перебувала у будь-якому іншому шлюбі.

Особливо наголошується, що репродуктивний біологічний матеріал особи, що зберігається відповідно до законодавства, а також право на використання репродуктивного біологічного матеріалу для подальшого проведення запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, у тому числі за допомогою замірного материнства, не включаються до складу спадщини.

Удосконалюється регулювання заповіту з умовою. Чинна редакція статті 1242 ЦК України містить застереження про те, що умова, визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини. Це певним чином обмежує свободу заповіту та не відповідає повною мірою інтересам спадкоємців, особливо коли умова за своєю природою не може матеріалізуватися у момент смерті, а потребує пев-

ного часу для перевірки та виконання (наприклад, умова отримання освіти, досягнення певного віку або здійснення певних дій). У новій редакції передбачається, що умова, визначена в заповіті, має існувати на час відкриття спадщини або настати протягом строку, встановленого для прийняття спадщини (тобто протягом шести місяців від відкриття спадщини). Це дає спадкоємцям реальний шанс виконати умову та отримати спадщину, одночасно гарантуючи своєчасність ведення спадкових справ. Відсутність умови, визначеної в заповіті, позбавляє спадкоємця, стосовно якого така умова визначена, права на спадкування як за заповітом, так і за законом визначеного таким заповітом майна.

Розширюється і перелік об'єктів, що входять до складу спадщини. Вперше на законодавчому рівні закріплюється включення до складу спадщини «цифрових речей» (віртуальні активи, цифровий контент, бази даних, зображення, зокрема 3D-моделі, доменні імена та облікові записи в цифрових системах тощо). Це відповідає сучасним технологічним реаліям та забезпечує захист права спадкоємців на такі активи.

Як реакція на збройну агресію РФ, передбачається включення до складу спадщини права на відшкодування шкоди, завданої державою-агресором (репарацій).

Уточнюється порядок спадкування нарахованих, але не отриманих сум соціальних виплат (аліментів, допомоги по непрацездатності), що посилює захист майнових інтересів спадкоємців. У тому числі передбачається спадкування одноразової грошової допомоги, призначеної (нарахованої) спадкодавцеві, але не одержана ним за життя.

Змінюється підхід до реалізації права на обов'язкову частку у спадщині. Малолітні, неповнолітні діти спадкодавця спадкують незалежно від змісту заповіту та подання ними заяви про прийняття спадщини половину частки, що могла належати кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують незалежно

від змісту заповіту половину частки, що могла належати кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка), за умови подання ними заяви про прийняття спадщини. Тобто, малолітні та неповнолітні діти спадкодавця набувають обов'язкову частку у спадщині незалежно від подання ними заяви про прийняття спадщини. Натомість повнолітнім непрацездатним дітям спадкодавця, непрацездатній вдові (вдівцю) та непрацездатним батькам для того, щоб набути обов'язкову частку у спадщині потрібно подати заяву про прийняття спадщини.

Удосконалюється правове регулювання управління спадщиною. Чинна редакція статті 1285 ЦК України закріплює недостатньо ефективний механізм управління спадщиною, оскільки відповідні дії вчиняються до появи спадкоємців або до прийняття ними спадщини.

Часто між спадкоємцями виникають спори, що значно ускладнює як вибір управителя, так і укладення з ним договору. У свою чергу, нотаріус особисто не заінтересований в управлінні спадщиною, а випадки призначення виконавця заповіту зустрічаються у нотаріальній практиці зрідка. Наведені обставини суттєво знижують ефективність договору на управління спадщиною, є причиною незначної кількості таких договорів та актуалізують проблему правової долі спадщини.

Нова редакція ЦК України вирішує цю проблему, надаючи заповідачеві на законодавчому рівні право самостійно обрати особу для управління спадщиною та вказати це у заповіті. Такий управитель виступатиме з моменту відкриття спадщини, навіть до появи спадкоємців. Це сприятиме підвищенню ефективності застосування механізму управління спадщиною та запобіганню можливим спорам між спадкоємцями.

Передбачається обов'язкове управління спадщиною, до складу якої входять корпоративні права до отримання свідо-

цтва про право на спадщину спадкоємцями. Це зумовлено необхідністю участі в органах управління товариством, голосування на зборах та виконання інших корпоративних обов'язків.

Зазначені новели є основними, хоча, безумовно, зміни зачіпають майже усі інститути спадкового права. Зокрема, уточнюються підстави усунення від права на спадкування, встановлюється правило щодо визначення розміру частки у праві спільної сумісної власності у разі смерті одного із суб'єктів права спільної сумісної власності, удосконалюються процедури здійснення права на спадкування тощо.

Таким чином, запропонована редакція книги сьомої «Право спадкове» враховує сучасні реалії розвитку суспільних відносин, надає перевагу приватній автономії та узгоджується із приписами інших книг ЦК України. Модернізація спадкового права здійснюється у системній єдності з оновленням положень щодо здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків; правового регулювання цивільної правоздатності та дієздатності фізичної особи, що впливає на коло суб'єктів спадкових відносин; об'єктів цивільних відносин, зокрема включення цифрових активів та інших видів майна до складу спадщини; правочинів, представництва та позовної давності, що застосовуються у спадкових справах; права власності та інших речових прав тощо.

Втім, остаточно не вирішеними, а тому і цікавими для подальшої наукової дискусії є питання успадкування ембріона; спадкування майнових прав інтелектуальної власності на певний об'єкт права інтелектуальної власності (торговельну марку, винахід, твір тощо) особами, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, враховуючи неподільність права інтелектуальної власності; спадкування особистих немайнових прав у цілому для творців об'єктів права інтелектуальної власності тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
2. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : Закон України від 9 січня 2025 року № 4196-IX.

Відомості Верховної ради України. 2025 р. №№ 28-29. Ст. 94. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>

3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 23.01.2026).

4. Наукова концепція розвитку законодавства України: обґрунтування та прогнозування напрямів правотворчої діяльності : монографія / за заг. ред. Стефанчука Р. О. та Кузнецової Н. С. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1060 с.

5. Regulation (EU) No 650/2012 of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments in matters of succession and on the creation of a European Certificate of Succession. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2012/650/oj/eng> (дата звернення: 20.01.2026).

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026